

Формування національної самосвідомості учнів на уроках української літератури

Під час вивчення життя і творчості Уласа Самчука

Ніна ПЛАКИДА,

учитель української мови та літератури

Нині основу розвитку особистості в освітньому процесі становить виховання патріотичного духу, формування ціннісних орієнтацій зростаючого покоління. Ці базові положення детально розглядають І.Бех та К.Чорна у «Програмі українського патріотичного виховання дітей і молоді» в аспекті минулих педагогічних реалій і сучасних глобалізаційних викликів [1]. Про виховання особистості в душі любові до Батьківщини й усвідомлення свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських цінностей йдеться у законах України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту» [2].

Визначальна роль у патріотичному вихованні відводиться урокам української літератури. Завдання вчителя – допомогти учням усвідомити, що патріотизм – це особливе, тобто, безумовне і ціннісно-сміслове, почуття-цінність, що характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та самої себе. У цьому визначенні Івана Беха звернімо увагу на безумовний і ціннісно-смісловий аспекти цього почуття.

Базовими складовими почуття патріотизму, з огляду на теоретичні уявлення дослідників, доцільно вважати:

- любов до народу, Батьківщини, держави;
- діяльнісна відданість Батьківщині;
- моральна стійкість;
- готовність до самопожертви;
- почуття власної гідності [1].

Саме література як шкільний предмет зазнала найсуттєвіших змін, оскільки йдеться про вплив на розвиток патріотичної свідомості зростаючого покоління. Виявилася можливість вивчення творчості репресованих письменників, серед яких такі велети, як М.Хвильовий, П.Куліш, О.Олесь, М.Куліш, а також практично нового материка діаспори, що славиться іменами Б.Лепкого, Є.Маланюка, У.Самчука, І.Багряного. Один лише цей факт змушує вчителів переглянути всю систему літературної освіти в школі.

Зокрема, Улас Самчук – проникливий мудрець і мислитель з універсальним світоглядом, майстер епічних полотен, якому вдалося на філософському та історико-публіцистичному рівнях узагальнити поступ України в часі та просторі, створити цілісну концепцію формування українця нового типу, «конкістадора рідної землі», здатного відродити національну духовність і утвердити незалежну Українську державу.

У сучасному інформаційному світі учнів дуже важко зацікавити вивченням творів, що більше, зорієнтувати на патріотичний підтекст з літературознавчим аналізом громадянської позиції героїв. Тому в учителя української літератури постає потреба у використанні новітніх методів та форм роботи з текстом.

Патріотизм як комплексне почуття-цінність постає під впливом духовно-морального, громадянського, національного виховання. Неможливо любити свій народ, Вітчизну, не люблячи своїх рідних і близьких, малу Батьківщину.

У творах Уласа Самчука наявний значний пласт автобіографічних елементів, що засвідчує бажання письменника навчити читача любити свою малу Батьківщину. Підтвердженням цього можуть слугувати рядки з трилогії «Волинь»: «Дермань для мене – центр центрів на планеті. І не тільки тому, що десь там і колись там я народився... А також і тому, що тут родилися, вмирали і знов родилися мої батьки, діди, прадіди і прапрадіди» [6, с. 152].

Дослідницька діяльність школяра – це відкриття, сприятлива школа для самоосвіти, результат якої залежить від учителя й бібліотекаря.

Тому, замість того, щоб запропонувати учням розповісти про життєвий і творчий шлях Уласа Самчука, створюємо проект з ключовим запитанням: «Чому письменника називають «Гомером українського життя ХХ століття»? Учні мають аргументувати свою відповідь біографічними фактами.

Розвиток творчого потенціалу учнів пов'язуємо не лише із відповідями на запитання, вони у творах знаходять інноваційний аспект компонентної структури патріотизму – почуття власної гідності. Підтвердженням може слугувати комплексна характеристика головної героїні твору «Марія».

Письменник ототожнює образ Марії з Богородицею, тому з упевненістю можемо стверджувати, що головна героїня ніколи не втрачала людської подобі і завжди намагалася допомогти ближнім.

Результативною є робота з використанням інтерактивного методу «Мікрофон». Різні погляди можуть висловити учні, відповідаючи на запитання: «Як ви розумієте вислів Уласа Самчука: «Шлях в Україну некороткий, непрямий і нелегкий... Він простує також через наші душі, через наші серця, наші нерви, наш розум. Розбудова нас самих, нашого характеру – це розбудова України» [5, с. 28].

Прийом «Незакінчені речення» варто поєднувати з «мікрофоном». Працюючи над новелами збірки «Віднайдений рай», пропонуємо незакінчене речення: «Рози рожеві під сонцем ранковим, у росі... Я бачу, я нюхаю, я відчуваю... . Це – життя, воно і з розами, і з колючками... ». Кожен учень наводить власний приклад закінчення цього речення. Після обговорення доходимо висновку, що герой Самчука не спостерігач, не перехожий у чужому місті. Потрапивши в його лабіринти, він не губиться, а прагне використати простір міста, його неймовірні можливості для пізнання життя та реалізації себе в ньому.

Аналізуючи новели збірки Уласа Самчука «Віднайдений рай» [5], ставимо перед учнями проблемне запитання, яке потребує серйозного прочитання та розуміння творів: «Чому автор так назвав свою збірку?»

У новелі «Віднайдений рай» національно свідомому герою У.Самчук протиставляє людей, байдужих до проблем національного життя, утворюючи у такий спосіб опозиційні пари, реалізуючи певну модель «свій–чужий» (друг–ворог), притаманну літописній літературі.

Діти самі внаслідок глибокого проникнення в ідейно-художній зміст творів розкривають

філософію письменника, обґрунтовуючи, що назва книжки є поширеною міфологемою, символічне значення якої розшифрувати нескладно. Це символ опозиції «вітчизна–чужина», що тісно переплетений з долею як самого митця, так і з долею його співвітчизників, які втративши рідну землю, шукають нового «раю». Але так і не знаходять його, адже «рай» – це Україна. Цей «рай» втілюється у символічно-метонімічних образах «синього птаха з відбитим крилом» («Моя осінь»), «райського куща» («Образ»), спогаді про «країну вкрадену..., зґвалтовану і оплюгавлену» («Розбита богиня»). Найчастіше він матеріалізується на виразно маркованому рівні з розпізнавальними знаками у вигляді географічних назв: Дніпра («Моя осінь»), України («Образи», «Сильвестр»), Волині («Собака у вікні»), Одеси й Кривого Рога («Сильвестр») [там само].

Цікавою є інтерактивна вправа «Асоціативний куш». Учні, опрацьовуючи творчий здобуток, створюють «ідеал героя творів Уласа Самчука». Діти зосереджені, беруть активну участь в обговоренні та доходять висновку, що Улас Самчук сповідував ідеал сильної української особистості. За світобаченням реаліст, він схилився до романтизму, а тому його герої сильні, незламні, вони протистоять злу і можуть знайти вихід з будь-якого становища.

Лише жаль викликають героїні Ліда та Ріда з новел митця. Ліда – героїня новели «Розбита богиня», яку ліричний герой «боявся навіть поцілувати, та якої різьблену богиню носив в серці» – не зчинила навіть супротиву його товаришеві, коли той «ляснув її по щоці», тож викликала лише співчуття у письменника [5, с. 452–453]. Ріда, героїня новели «Моя осінь», розчарувала письменника, коли не змогла полюбити «кляптик землі, що зветься Україною» [там само, с. 379–380]. Володьку та Матвія Довбенків, з роману «Волинь», автор наділяє рисами

працьовитих, чесних та мудрих господарів, патріотів рідної землі [там само, с. 7].

У творах У.Самчук утверджував думку, що шлях до національного відродження пов'язаний із відновленням у кожному українцеві психологічних і духовних сил. Національне прагнення виростає з глибокого усвідомлення своєї національної окремотності й пов'язаної з цим потужної віри у власну повноцінність.

Учні здобувають знання, порівнюючи, зіставляючи, оцінюючи вчинки, стосунки людей, роблять власні висновки. Адже нинішньому суспільству потрібна вільна, мисляча, активна, національно самосвідома особистість.

Дослідник Ю.Клиновий так відзначив високу мистецьку вартість творів У.Самчука: «Вартість творів письменника висока, тому що він, здається, без ніякої напруги мислить образами прози, отже, метафори, порівняння, тропи, композиція, навіть ритміка його прози такої якості, що виносить його твори на світові висоти» [3, с. 230–234]. Автор вказує на могутню пам'ять У.Самчука, його увагу до незліченної маси деталей, лаконічність висловлювань. А найбільше зворушує нічим не обмежений талант відчувати й змальовувати українську природу своїх героїв.

Письменник створив всеосяжне психологічне обличчя нашого народу. Не дивно, що в передмові до роману «Юність Василя Шермети» він пише: «Хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю» [5, с. 23].

Отже, творчість письменника є вагомим джерелом для формування патріотичного світогляду та розвитку особистості учня. Так, як Україна живе не лише в його мріях, ідеалах, він намагається плекати ті ідеали в душах своїх земляків.

Література

1. Бех І.Д. Програма українського патріотичного виховання дітей і учнівської молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – К.: Шкільний світ, 2014. – С. 5–13.
2. Закон України «Про освіту» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>; Закон України «Про загальну середню освіту» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
3. Клиновий Ю. Улас Самчук – його сімдесятиріччя / Ю.Клиновий // Слово. – Збірник 6. – Торонто, 1976 – С. 230–234.
4. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» (проект для обговорення) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua>
5. Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай: роман; оповідання, новели / Улас Самчук. – Дрогобич: Відродження, 2009. – 488с.
6. Самчук У. На білому коні: Спомини і враження / У.Самчук. – Вінніпег: Т-во «Волинь», 1972. – 250 с.

Анотації

Ніна ПЛАКИДА Формування національної самосвідомості учнів на уроках української літератури Під час вивчення життя і творчості Уласа Самчука

Статтю присвячено актуальній проблемі формування у школярів національної самосвідомості на уроках української літератури. Розглянуто основні етапи роботи за інтерактивними методами. Досвід може бути використаний під час підготовки позакласних заходів учителями-словесниками, які в цікавій, нестандартній формі зможуть розширювати й поглиблювати знання учнів на прикладі вивчення творчості Уласа Самчука, а також розвивати у школярів естетичний смак і творчі здібності.

Ключові слова: інтерактивний метод, дослідницька діяльність, проект, проблемне запитання.

Ніна ПЛАКИДА Формирование национального самосознания учащихся на уроках украинской литературы Во время изучения жизни и творчества Уласа Самчука

Статья посвящена актуальной проблеме формирования у школьников национального самосознания на уроках украинской литературы. Рассмотрены основные этапы работы с интерактивными методами. Опыт работы может быть использован при подготовке внеклассных мероприятий учителями-словесниками, которые в интересной, нестандартной форме смогут расширять и углублять знания учащихся на примере изучения творчества Уласа Самчука, а также развивать у школьников эстетический вкус и творческие способности.

Ключевые слова: интерактивный метод, исследовательская деятельность, проект, проблемный вопрос.

Nina PLAKYDA The formation of national consciousness of students at the lessons of Ukrainian literature During of the life and work by Ulas Samchuk

This article is devoted to the topical problem of education of pupils' national consciousness at the lessons of Ukrainian literature. Describes the main stages of working with interactive methods. This experience can be used in the preparation of extra-curricular activities teachers-philologists who are interesting in non-standard form will be able to broaden and deepen the students' knowledge on the works by Ulas Samchuk, and to develop students aesthetic taste and creative ability.

Keywords: interactive method, research activity, project, problem question.